Hanna Mackiewicz

ZAMEK KAPITUŁY WARMIŃSKIEJ W OLSZTYNIE

8 września 2023 roku, na mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej, zamek kapituły warmińskiej w Olsztynie został uznany za pomnik historii.

Początki gotyckiej twierdzy w Olsztynie sięgają roku 1346. Budowę kontynuowano etapami do połowy XV wieku. Olsztyński zamek był jedną z głównych warowni kapituły warmińskiej, w której znajdowała się siedziba – trzeciego po fromborskim i pieniężnieńskim – największego komornictwa odpowiedzialnego za proces lokacyjny i przestrzeganie prawa ustanowionego przez kapitułę. Na zamku mieścił się również główny skarbiec i spichlerz kapituły. Początkowo założenie składało się ze skrzydła północnego i murów obronnych zamykających czworoboczny dziedziniec. W narożniku południowo-zachodnim umieszczono wieżę. Północne skrzydło zamku, do którego od strony dziedzińca przylegały dwukondygnacyjne krużganki, miało charakter reprezentacyjny, a w piwnicy umieszczono skarbiec kapituły. W wyniku rosnącego znaczenia olsztyńskiej warowni pod koniec XIV wieku nastąpiła konieczność jego rozbudowy. W ten sposób powstało skrzydło południowe pełniące szereg funkcji, głównie gospodarczych. Na początku XV wieku założenie zamkowe otoczono pierścieniem zewnętrznych murów obronnych z okrągłymi i półokrągłymi basztami przystosowanymi do użycia broni palnej. Powstałe w ten sposób szerokie międzymurze zostało częściowo wybrukowane i zabudowane. Ostateczną formę znaną nam do dziś nadano warowni w latach 1756–1758, kiedy monumentalną, surową gotycką bryłę uzupełniło wschodnie, barokowe skrzydło, nadając całości lekkości i finezji oraz cech rezydencji.

Zamek warmińskiej kapituły jest obiektem o szczególnych wartościach dla kultury polskiej i europejskiej, a jego wybitne walory artystyczne, historyczne i naukowe – zapisane w autentycznej substancji zabytkowej, w której dominuje struktura gotycka – przesądziły o wpisaniu warowni na listę pomników historii.

1. Olsztyn. Zamek kapituły warmińskiej, widok od południa. Fot. Hanna Mackiewicz, archiwum NID OT Olsztyn.

Obiekt jako całość stanowi cenne świadectwo średniowiecznego warsztatu budowlanego. Duży walor autentyzmu bez wtórnych przekształceń historycznych ma między innymi doskonale zachowana gotycka murarka piwnic skrzydła północnego. Wartość oryginalnej substancji zabytkowej ujawnia się również w zachowanych pierwotnych drewnianych konstrukcjach dachowych zarówno tych pochodzących z okresu średniowiecza, jak również rozpiętej nad skrzydłem barokowym. Unikatową autentyczną formą architektoniczną są zachowane konstrukcje hurdycji sprzężone z konstrukcją więźby dachowej skrzydła południowego, co stanowi wyróżnik olsztyńskiego zamku.

2. Olsztyn. Zamek kapituły warmińskiej, konstrukcja hurdycji w skrzydle południowym. Fot. Hanna Mackiewicz, archiwum NID OT Olsztyn.

Architektura zamku łączy w sobie walor obronny, reprezentacyjny i mieszkalno-użytkowy, prezentuje wysoką wartość rozwiązań technologicznych i artystycznych charakterystycznych dla epoki, w której powstawała, a barokowa rozbudowa harmonijnie wkomponowana w gotycki kompleks dodaje jej charakteru rezydencjonalnego. Szczególny element wystroju wnętrz zamku stanowią zachowane sklepienia kryształowe w salach piętra skrzydła północnego. Stopień zachowania oryginalnej substancji zabytkowej czyni olsztyński zamek jednym z cenniejszych założeń obszaru gotyku ceglanego.

Historia olsztyńskiego zamku nabiera szczególnego, wręcz światowego znaczenia z uwagi na postać Mikołaja Kopernika, który mieszkał na zamku jako administrator dóbr kapitulnych. Miejsce stanowi autentyczne świadectwo jego praktycznej działalności administracyjnej oraz działalności naukowej w obszarze astronomii, medycyny i ekonomii. Zachowała się tutaj bezcenna pamiątka jego pracy naukowej – własnoręcznie wykonana na ścianie krużganka skrzydła północnego tablica astronomiczna. Jest to jedyny zachowany materialny element instrumentarium wybitnego astronoma, najważniejszej postaci początków nauki nowożytnej.

3. Olsztyn. Zamek kapituły warmińskiej, tablica astronomiczna Mikołaja Kopernika z 1517 roku. Fot. Hanna Mackiewicz, archiwum NID OT Olsztyn.

Olsztyński zamek jest również przykładem historycznych i współczesnych pozytywnych praktyk konserwatorskich i długotrwałego, właściwego użytkowania na potrzeby muzealne, zgromadzone tu cenne zbiory dopełniają zabytkowe wnętrza. Muzealna funkcja obiektu sprzyja zachowaniu i poszanowaniu jego substancji zabytkowej, umożliwiając jednocześnie popularyzację wartości olsztyńskiego założenia. Prezentowane w jego wnętrzach ekspozycje stałe i organizowane wystawy czasowe mają wymiar ponadregionalny dzięki zgromadzonym cennym zbiorom i współpracy z innymi placówkami muzealnymi w kraju i za granicą. Jako placówka muzealna zamek jest miejscem licznych wydarzeń o charakterze kulturalnym i edukacyjnym.

Hanna Mackiewicz